

II
292
L

N. IORGA

INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂZBOI

EXTRAS DIN «REVISTA FUNDATIILOR REGALE»

Nr. 8, AUGUST 1936

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

1936

N. I O R G A

INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂZBOI

EXTRAS DIN «REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE»

Nr. 8, AUGUST 1936

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

1 9 3 6

INTRAREA ROMÂNIEI IN RĂZBOI

— CÂTEVA PAGINI DE COMEMORARE —

I

Ideia păstrării României celei vechi, închisă, într'o formă așa de greu de apărat, între Munte, Dunăre și Prut, a fost pentru generația Unirii gândul cel mare, și, la orice prilej, ea era stăpânită, împiedecată în mișcările ei de temerea nu cumva aceste înguste granițe, care nu erau măcar istorice, căci, din timpul Principatelor sau, mai bine zis, al Domniilor noastre, se smulsese Bucovina și Basarabia, din care, prin voia Europei apusene, cu teamă de încălcările rusești, abia se restituiseră, și pentru așa de puțină vreme, cele trei județe care mărgineau gurile, de interes european, ale Dunării. Ce durere a fost pentru toți când steagul nostru a fost smuls dela Cahul, Bolgrad și Ismail, părți așa de puțin românești, din cauza colonizărilor, ale Basarabiei, de Rușii cari se întorceau !

Existența Românilor de peste hotare nu se putea ignora. Intre altele — și poate mai ales de aceea — pentru că familiile moldovenești rămăneau legate și peste Molnița și peste Prut și pentru că, dacă aici se știa prea puțin despre Ardeal, atâția Ardeleni, siliți de condițiile morale, și chiar materiale, neprielnice ale vieții lor, « descălecau » neconținut la București, întâmplător și la Iași, cultura lor de un intransigent și călduros spirit roman.

Câte odată Kogălniceanu-și aducea aminte că în tinereță scrisese istoria tuturor Românilor, peste fatalitatea hotarelor impuse de vremurile rele. Se afirma de dânsul și, după dânsul,

de harnicul Dimitrie Sturdza, care nu era în zadar veşnicul secretar al Academiei Române, ieşită dintr'o pornire de unitate naţională, fireşte iredentistă, că nu putem trăi fără aceşti fraţi răzleţi, că ei apără, fiind unde sunt şi câţi sunt, chiar putinţa de a trăi a Statului însuşi şi că a-i ataca pe dânsii înseamnă a lovi în fortificaţiile exterioare fără de care cetatea noastră însăşi, cu steag cu tot, ar cădea.

Dar, cu toată antipatia faţă de agresiva politică a unui maghiarism fanatic, cercând a se întinde prin desnaţionalizare, şi vechiul ocrotitor dela Paris, Napoleon al III-lea, şi noul sprijin din Berlin trimeteau la Viena, faţă de care era oarecare simpatie, iar de acolo venea îndemnul împrietenirii cu Budapesta. S'a mers deci până la vizita lui Carol I în capitala Ungariei, apoi, după mult dorită şi cu grea trudă căpătata alipire, din graţia despreţuitoare a lui Bismarck, la Tripla Alianţă, până la declaraţii paşnice a doua zi după ce Petru Grădişteanu pomenea la Iaşi înaintea lui Carol I, la dezvălirea statuii lui Ştefan-cel-Mare, de mărgăritarele ce lipsesc coroanei regale a României, şi la scuze după ce acelaşi Sturdza adusese înaintea Parlamentului român şi a publicului de întruniri conflictul dintre Românii ardeleni şi aceia cari cu sabia la gât li cereau sufletul.

Dar, după generaţia care tăia se cu hotărîre graniţa dintre Moldova şi sora ei munteană, pe la 1880 se ridica o altă lume.

Avem corespondenţa familiei lui I. C. Brătianu însuşi, scrisorile fiilor trimise la studii în Paris, a căror influenţă în viaţa politică a României trebuia să fie aşa de mare. În aceste răvaşe, unele din ele de o mare înălţime ideologică, de o pătrunzătoare critică şi de o formă literară superioară, e vorba de multe lucruri privitoare la viaţa ţării şi a străinătăţii chiar, în care se aflau; e vorba de însuşirile şi defectele multor oameni, dela noi şi de aiurea, de valoarea politică şi etică a multor acte la care au fost marturi aceşti tineri; e vorba mai ales de isprava unei lumi pe care o venerau în însuşi tatăl lor, iubitor şi sever, de nedreptatea grosolană, mergând până la cruzime, care se făcea albelor lui bătrâneţe, de neajunsurile şi păcatele celor cari l-au răsturnat în 1888, de ce poate să aştepte ţara după această mare prefăcere; dar de un orizont panromânesc, de unitatea naţională,

pe care ar putea-o smulge însuși acest tineret, nu e vorba nicăiri.

Totuși, când Ionel Brătianu s'a întors în țară și a luat parte la o viață politică în care venea cu așa de covârșitoarea zestre a numelui său, în suflet i s'a trezit ambiția de a face și el lucrul cel mare a cărui amintire era legată în istorie de numele tatălui său. Abia inițiat în afacerile publice și pregătit pentru un amestec în ele, tânărul și-a fixat un program de întindere a teritoriului românesc. Se vede din convorbirile pe care le-a încercat în Berlin, unde-l trimisese, pentru educația lui politică, regele, asupra acestei chestiuni a expansiunii românești, și e ușor de închipuit cât au fost de speriați aceia cari erau legați prin juruința de a păstra pacea pe neclintitele baze actuale și cari primeau ca aliată România, nu cu prea multă plăcere, doar ca să nu se deie de partea Rusiei, — cum o spunea, cu un brutal cinism, Bismarck, — dar fără îndoială nu ca s'o ajute a schimba ordinea de lucruri din Balcanii priviți cu neîncredere și de aproape supraveghiați de atât de atenta diplomație vieneză.

Bineînțeles, cu opreliștea de a se gândi la altă formă a hotărului dela Nord, la acela care voia totuși ceva nou și mare, pentru el și partidul său, dar firește pentru țară — nația nefiind un element hotărîtor pentru oameni crescuți în stricta, severa și îngusta idee de Stat — aspirațiile mergeau spre Balcani, în legătură cu anexarea la 1878 a Dobrogii, cu liniă, discutată îndelung și cu patimă, care ni se acordase acolo. În războiul sârbo-bulgar corespondența citată ni destăinuiește că opinia în familia Brătianu era hotărît pentru Bulgari, a căror victorie a fost salutăată cu o deosebită bucurie, dar, peste câțiva ani numai, o întindere în dauna Statului bulgar era un punct esențial în cea mai îndrăzneată și mai depărtată politică a aceluia care se pregătea să înlăture șefia meschină și săcâitoare a lui Sturdza, pus în fruntea partidului liberal mai mult ca regent până ce adevăratul moștenitor ar fi în stare să-și ocupe locul cuvenit într'o generație de majordomi cari ar fi dorit să aibă în față numai pe regii *fainéants* ai unor Merovingieni obosiți. Când Ionel Brătianu la 1913 a trecut Dunărea în uniformă de maior ca să asiste la expediția de hegemonie și de rectificare de fruntarii pe pământul bulgăresc, el nu făcea decât să depene mai departe firul unui proiect la care

se gândise ani întregi și, cu toate că-mi mărturisise că preferă pe Bulgari Sârbilor, el se interesa pe lângă mine ce s'ar putea anexa de-a-lungul malului drept al Dunării.

Cu vreun deceniu mai tânără, dar crescută în alte împrejurări, hrănită de o cunoștință mai adâncită a trecutului, de o străbateră mai largă a țării și, dela o vreme, a ținuturilor românești și, apoi, creatoare a unei literaturi, naționale și «naționaliste» care-i oglindea starea de spirit, în adevăr nouă și revoluționară, o altă lume se ridica însă între 1890 și 1900.

Aceasta, fără drepturi câștigate în politică și prea legată de ocupațiile ei, imperioase și așa de mult iubite, ca să aștepte situații de dominație în Stat, era hotărât contra politicei oficiale a României și prin tot ce scria, și spunea, și predica de pe catedră, ea răspândea ideea unității nației, cu mult mai sus, în iubirea și speranțele ei, decât Statul așa cum îl ajutaseră vremile să fie. Antagonismul între felul ei de a simți și de a vedea și al lui Brătianu cel tânăr era tot așa de mare ca și între ce reprezintă acesta și ce-i venea lui dela aceia pe cari cu atâta deciziune venea să-i moștenească.

Nu doar că acești oameni noi, puțin inițiați în tainele de Stat — tratatul de alianță cu Centralii era ținut ascuns de Carol I — *ar fi avut în vedere o acțiune potrivită cu aceste credințe ale lor*. Nu, dar li se părea așa de logic, de firesc, de organic ca hotărările României să se întindă, și anume în acea parte fatal determinată de așezările românești, încât, muncind pentru o cultură care era a tuturor Românilor și-i încălzea tot mai mult de o potrivă pe toți, ei așteptau în liniște ca marea minune să se îndeplinească.

Două concepții cu totul deosebite.

Intre ele stătea regele Carol I.

Foarte legat, până la sfârșit, de nația mare din care se ridicase, el nu înțelegea să aibă, față de aliatul pe care Germania și-l câștigase, după ce-l izgonise din teritoriul german de la Apus, și cu atât mai puțin față de dualismul cu Ungurii, pe care fusese silit a-l primi, a doua zi după o toropitoare înfrângere, Francisc-Iosif, un viitor, adevărat și mare prieten, aceleași sentimente ca pentru pământul unde se născuse. Cel care urmărise cu o

aşa de mândră nerăbdare ruperea din vasalitatea faţă de Sultanul, cel care-şi pusese pe frunte cu satisfacţie o coroană regală de ostaş căuta în zări ceva mai mult.

Direcţia nu-l stăpânea ca pe aceia cari creşteau acum supt oblăduirea lui respectată. E sigur că n'ar fi voit să răspingă, cum l-a silit Rusia, o unire personală cu Bulgaria după căderea amicului său intim Alexandru de Battenberg. Şi el a făcut să se audă, la un anume moment, revendicări vagi în ce priveşte viitoarea soartă a unor Balcani în cari atât de adeseori se mutau hotarele. Hotărît, la 1911, după ce văzuse cu adâncă părere de rău că Turcii sunt învinşi de foştii lor supuşi, să ceară, pe baza unei teorii a compensaţiilor, atunci proclamată, numai o mică rectificare de hotar dobrogean, el s'a simţit adânc jignit de pierderea unei hegemonii în Sud-Estul Europei pe care o avuse în adevăr, şi a sprijinit deci politica lui Maiorescu tinzând la pătrunderea în peninsula balcanică, a aprobat anexarea Silistrei şi a intrat în război cu Bulgarii cari, supt Ferdinand de Coburg, arătau să-l preţuiască prea puţin, ca să întindă stăpânirea sa peste Dunăre, deşi în unele clipe declara că aceasta e numai politica ministrului său. Dar el n'a pierdut din vedere niciodată Ardealul.

A căutat legături cu şefii Românilor de acolo, i-a măgulit, i-a sfătuit, i-a înfrânat; a ţinut că ei să-l ştie de prieten şi ocrotitor al lor. Cum prevăzuse căderea Imperiului Otoman, el se gândise la o dispariţie a formei de alcătuire internaţională a Austriei, şi, odată, mult înainte de Marele Război, a vorbit lui Take Ionescu, om de idei largi, dar, pe atunci, fără putere de iniţiativă şi curajul unui mare risc, dacă nu crede că Monarhia se va desface, grăbindu-se a adăugi că multă vreme va trece până la acel moment şi deci se poate aştepta, pot aştepta ei, cei încă în viaţă.

Iată ce trebuie ştiut pentru a înţelege hotărîrea, nu atât de general naţională, de unanimă, care ne-a făcut să primim, în cele mai rele condiţii, sacrificiul, holocaustul din Iulie 1916, pe care-l comemorăm în această clipă, cu duioasa amintire a morţilor cari se putea să nu fi murit atâtea, şi aşa, dar asupra darului sublim al căroră s'a coborît, prin tainele religioase ale istoriei, binecuvântarea intrupată în ţara pe care, prin minune, o avem.

II

Cea din urmă mare satisfacție a lui Carol I a fost, după intervenția militară în Balcani la 1914, Adunarea delegaților peninsulei la București și mijlocirea, aproape impunerea unei păci prin care el apărea din nou ca arbitru acestui Sud-Est european.

Austro-Ungaria a stăruit din răputeri pentru revizuirea tratatului care crea o Serbie Mare, nesuferită pentru dânsa, pe când, din parte-i, regele României refuza orice încercare de a se reveni la Bulgaria Mare, ce se năruise din propriile ei greșeli. Wilhelm al II-lea, credincios aliat, a oprit eforturile în acest sens ale diplomației vieneze, care câștigase și învoirea Împăratului Francisc-Iosif.

Din acel moment, relațiile cu Berlinul fiind bune, dar nu pe deplin mulțămitoare, din cauza firii trufașe a Suveranului german, care nu s'a lăsat adus la București cum binevoise a face, după ce-și trimesese Moștenitorul, Monarhul austro-ungar, alianța cu Austro-Ungaria, care a stăruit, nu numai să se întâlnească și de România pactul înnoit de curând între principalii asociați, ci, neajungându-i atâta, să-l facă știut public, câștigând pentru dânsul opinia publică, nu mai era decât o amintire și uneori o piedecă. În zădar noua direcție vieneză, a arhiducelui Francisc-Ferdinand, așezase la București, ca reprezentant și al viitoareii « Mari Austrii », iscodită de imaginativul Aurel Popovici și aprobată și de un Nicolae Filipescu, pe activul, cutezătorul — și răzbunătorul — conte Czernin, ca să cucerească simpatii, a căror imposibilitate a văzut-o el bine din cele dintâi zile. Degeaba mulți din capii Românilor ardeleni, ca d. Al. Vaida-Voevod, credeau că s'ar putea întrebuința noua Viena anti-maghiară pentru cele mai înalte și mai îndrăznețe scopuri ale poporului românesc. Degeaba ceilalți conducători autorizați ai fraților noștri de peste munți se țineau într'o prudentă atitudine, având aceleași speranțe despre partea austriacă, poetul cel mai de frunte al vremii, d. Octavian Goga, născut la Rășinari, fiind prin, cetirile, legăturile, tendințele sale, mai mult un iredentist de dincoace decât un exponent al acelei noi generații ardeleni, care, unită cu cea din Regat prin cele mai puternice legături sufletești, nu credea

în prefacerea, favorabilă elementului românesc, a Monarhiei, ei ridica un tricolor, care nu era numai al autonomiei românești în limitele posesiunilor habsburgice, pe clopotnița dela Blaj.

România își căuta vădit un alt drum, și numai greutăți de executare întârziiau o rupere fățișă din vechea legătură, care era de asigurare poate, dar fără îndoială de ținere pe loc și de închidere a tuturor zărilor. Când, în urma unor negocieri ale căror fire nu le avem încă, Nicolae al II-lea, sfătuit de ministrul său, Sazonov, a apărut, cu familia sa, în vederea unei înrudiri cu dinastia noastră, la Constanța, un strigăt de indignare s'a ridicat la Viena, pe când Berlinul, totdeauna bine dispus față de Rusia, vedea în Carol I un mijlocitor și îndulcitor bine venit al raporturilor cu Țarul.

Îndată ce uciderea arhiducelui moștenitor la Seraievo aduse la Viena, după oarecare socoteli, destul de lungi și pline de grijă pentru viitor, pregătirea războiului, a « expediției de pedeapsă » asupra Serbiei, Francisc-Iosif ceru aliatului său de formă să se alătore acțiunii austro-ungare. Carol I răspinse ideea unei complicități a Serbiei oficiale la atentat și ridică dela început obiecții în ce privește oportunitatea « notei cu termin », care impunea regatului vecin o umilință fără păreche și cu totul insuportabilă. Nu admitea nici darea în vileag a actului de alianță. Peste câteva zile, și în ciuda unei intervenții a lui Wilhelm al II-lea, Consiliul de coroană, adunând pe oamenii politici de cari bătrânul rege se servise în lunga sa guvernare, oameni puțin populari și, în cea mai mare parte, străini de noile curente, iar, pe lângă aceasta, stânjeniți de obiceiul ce-l aveau de a servi politica de alianță de până atunci și de a primi hotărârile Suveranului în materie de politică externă, declară, cu o singură excepție, că România nu e îndatorată să ajute războiul, cu incalculabile urmări, care se deschidea și că se impune deci o neutralitate care rămânea să se definească apoi după dezvoltarea împrejurărilor. Încercarea regelui de a aduce o altă decisiune era numai de formă, pentru salvarea a ce putea gândi că este conștiința sa: de fapt, nici el nu credea că Austro-Ungaria face o politică de dreptate care trebuia încurajată, *luându-se riscul războiului, ușor de prevăzut, cu Rusia, care ne-ar fi ocupat imediat, folosindu-se de tot ce-i puteau da nesfârșitele posibilități și*

resurse ale teritoriului nostru, și el știa bine că textul tratatului nu-i cere un așa de strașnic sacrificiu; probabil că el, care recomandase Angliei, apoi Belgiei o reformă a armatelor lor, n'avea încredere nici în capacitatea militară a Monarhiei vecine și el a spus lămurit că, dacă, fără o Bulgarie refăcută ostășește și setoasă de revanșă, fiind încurajată și de diplomația austro-ungară, el ar fi dispus contra Rușilor de toate puterile sale, acum, trebuind să facă și paza la Dunăre, aceasta ieșea din raza posibilităților; era exclus, iarăși, ca el să nu-și fi dat samă că pentru întărirea tehnică a armatei noastre, de un material uman așa de superior, nici Austro-Ungaria, ea însăși rămasă în urmă, nici așa de bine pregătita Germanie, nu făcuseră absolut nimic.

Din cealaltă parte, ofertele veniră, dar nu către regele însuși, ci către Brătianu, hotărît să aștepte desfășurarea evenimentelor ca să aleagă între unul din capitolele iredentismului, care tindea către Basarabia, și celalt, legat de Ardeal. I se vorbea, mai mult prin simpatica diplomație franceză, dar și de cea dela Petrograd, de o «cauză comună» a cărei definiție n'ar fi putut-o da nimeni, de «speranțe de viitor», de «ideal național», formule culese din ziarele «acționiștilor» români cari numai după succesele rusești în Galiția îndrăzniră a ieși la iveală, până atunci și strigătul meu «în orice caz nu cu Austro-Ungaria» fiind socotit ca o greșeală politică. Dacă n'ar face-o ministrul român, ar da dovadă de «o perfidie fără păreche». Și aici era, alături, grija de a satisface pe Bulgari, și ei neutri, chiar cu cesiuni din partea României în Dobrogea ¹⁾.

De acum înainte ideia intrării României în războiu apare la Petrograd și dispare după soarta schimbătoare a luptelor, și poziția de a răsplăti acest ajutor e în proporție cu aceste vicisitudini.

Regele se stinse peste câteva săptămâni, cel dintâi Român care se jertfi unei inexorabile soarte care cerea eforturi eroice oricui și trupul de mult slăbit al venerabilului Suveran nu mai

¹⁾ Pentru partea întâi, corespondențele austriacă și germană, pentru a doua cea rusească din «Archiva Roșie» și din traducerea lui Polonski (1928). Ambele întrebuițate în vol. III din cartea mea *La place des Roumains dans l'histoire universelle* (supt presă). Se poate întrebuița și capitoul respectiv din lucrarea mea *Supt trei regi*.

putu să reziste. Indată, supt noul rege Ferdinand, pentru care cerinți morale superioare dominau orice, fiind gata să treacă și peste glasul strămoșilor săi, pentru a le satisface, Brătianu putea să spuie în Septemvrie că are asigurări pentru *ce ar putea să capete România dela oamenii Înțelegerii dacă, fără nici o pregătire militară în sensul cel nou, ar rupe legăturile care-i fuseseră până atunci singura garanție*¹⁾. Pe Anglia și mai ales pe Franța el se răzima împotriva unei întâmplătoare noi trădări a Rusiei pe care, cu gândul la 1877-8, el o prevedea și care era să și vie.

În ciuda unei mișcări de opinie publică, sinceră, serioasă, statornică, slăbită numai prin prea văditul amestec, odată cu unii oameni politici, al unor preocupări de opoziție gata să răstoarne și să ajungă, Brătianu se menținu pe o linie care răspundea socotelilor lui raționale, dar nu putea să-i satisfacă inima. Imobilizat în cabinetul său de lucru, primind pe oricine, dar ascultându-se numai pe sine, el lăsă să treacă înaintea sa toate « momentele » care i se recomandau cu stăruință, dar care nu intrau în calculele sale de inginer. Așa, după martiriul Belgiei, veni al Serbiei, un popor întreg fiind izgonit dela vatră, cu un rege eroic și cu fiul său în frunte. Mii de Români neliberi mureau pe toate fronturile, ucigându-se între dânșii. Ceasul siguranței se aștepta încă, — și el nu trebuia să vie niciodată, ceasul presupus a fi acela nefiind în adevăr decât al celui mai înalt risc și al celor mai grozave suferinți.

În acest timp, pentru a reținea România se cheltuiau silințele necontenite ale Berlinului, diplomați și generali, pentru a face ca dictatorul maghiar, Ștefan Tisza, să promită Românilor din Ungaria îndeplinirea dorinților lor, și el răspundea prin oferte de o valoare foarte relativă, în ce privește întrebuițarea limbii românești, concesiile școlare și un nou drept electoral, pentru ca din când în când răbdarea să se rupă și, la ideia unei colaborări cu trupele românești în Ardealul însuși, primul ministru din Budapesta să strige că împotriva oricui va trece munții se va trage cu pușca. La urmă, de oboseală, se ajunsese acolo de se făgăduia României ceva teritorii de graniță

¹⁾ A se vedea și primul volum din memoriile d-lui Maurice Paléologue.

în Bucovina, iar, la urmă, nici măcar acelea, fără a ceda nici ceva spre Ardeal. Adevărul îl spunea, cu adâncă durere, Francisc-Iosif la capătul zilelor lui, multe și grele: « Dacă biruie Rușii, Românii se vor întoarce contra noastră, oricare ar fi situația noastră militară în Ardeal ». Iar Tisza, din partea lui, răspundea că « Ardealul nu-i va putea fi smuls decât dacă ar cădea în lupta pe viață și pe moarte pentru stăpânirea lui ».

În 1916, după tortura morală a celor doi ani de neutralitate obositoare și, pentru unii, corupătoare, un nou « moment » se prezintă, părând a fi hotărîtor. La Verdun, unde zilnic creșteau mormintele morților, Germania dădea lovitura supremă; biruind acolo, credea că totul s'a hotărît.

Atunci se interveni din nou la București *pentru a salva întreaga soartă a războiului, care era legată pentru aliați de slăbirea apărării pe Rin* — la Petrograd se anunța că « în Franța se tot așteaptă scăparea printr'o mișcare de flanc a Italiei și a României ». Ni se făcu, de Rusia într'un ton, în altul de Franța, căreia i se dădu răspunsul, somația de a intra în acțiune imediat.

După cererea stăruitoare a ministrului român, care observa că *nu i-au venit munițiile promise*, se ajungea deci în Iulie la convenția mult dorită și așteptată. Ea prevedea, cu *acest* armament, *o ofensivă generală până la « desăvârșita ușură » a dușmanului, oprirea în loc a rezervelor germane în Vest, « garanția contra ipotezei unui atac bulgar pe Dunăre... prin ofensiva armatei dela Salonic », făcând ca « armata bulgară să nu fie în stare a întreprinde o acțiune serioasă contra României »*¹⁾.

Nimic din aceste promisiuni nu era să se îndeplinească, dar, așa cum era, oferindu-și vitejește piepturile, — căci altceva nu avea, — o armată care va rămânea mult timp fără un prieten adevărat trecea granița blăstămată de veacuri și ducea cu dânsa speranțele unui popor întreg, gata la orice.

¹⁾ A. Zaïantchkovsky, A. Anders, V. Égorief, etc., *Documents historiques, Les Alliés contre la Russie*, Paris 1926, pp. 218—9.

VERIFICAT
1987